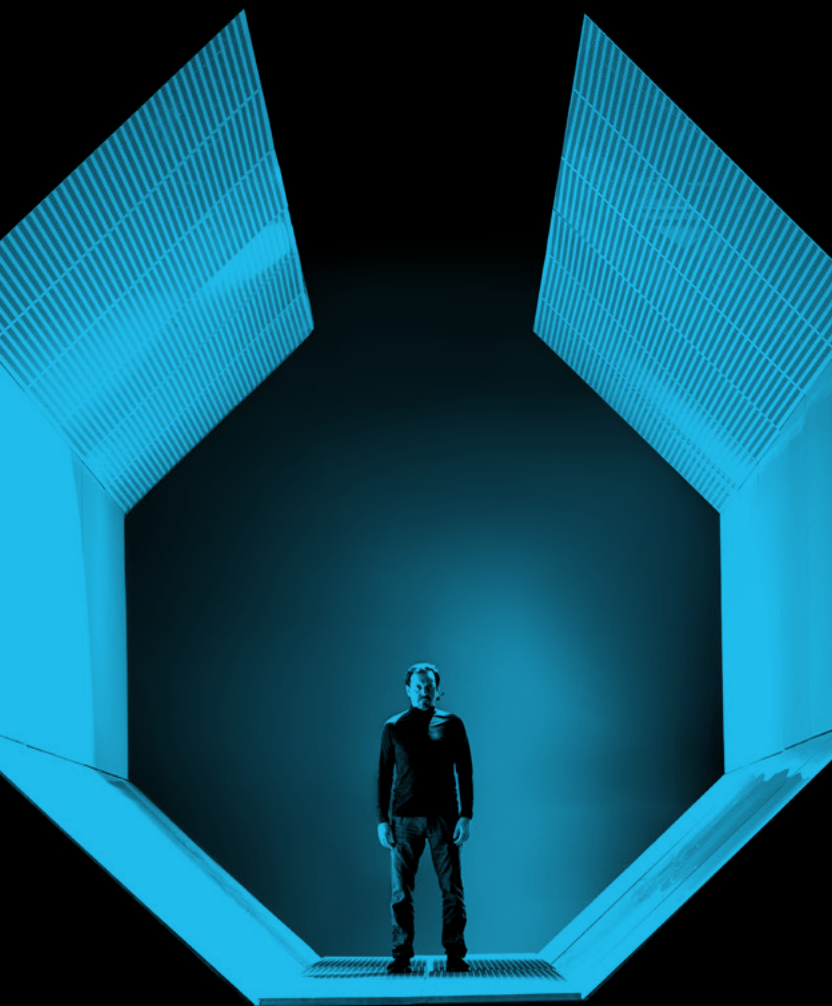

SOLARIS

Draamateater

Stasniŝlaw Lem

SOLARIS

1961. aasta samanimelise romaani põhjal

Romaani poola keelest tõlkinud Aarne Puu

kahe osas

Dramatiseerija ja lavastaja → ELMO NÜGANEN

Kunstnik → KRISTJAN SUITS

Kostüümikunstnik → KRISTĪNE PASTERNAKA

(Läti Rahvusooper)

Valguskunstnik → OSKARS PAULIŅŠ

(Läti Rahvusteater)

Videokunstnik → TAAVI VARM

Helikujundaja → LAURI KALDOJA

Etenduse juht → JOHANNES TAMMSALU

Esietendus 29. novembril 2024 suures saalis.

OSADES

Kris Kelvin → MAIT MALMSTEN

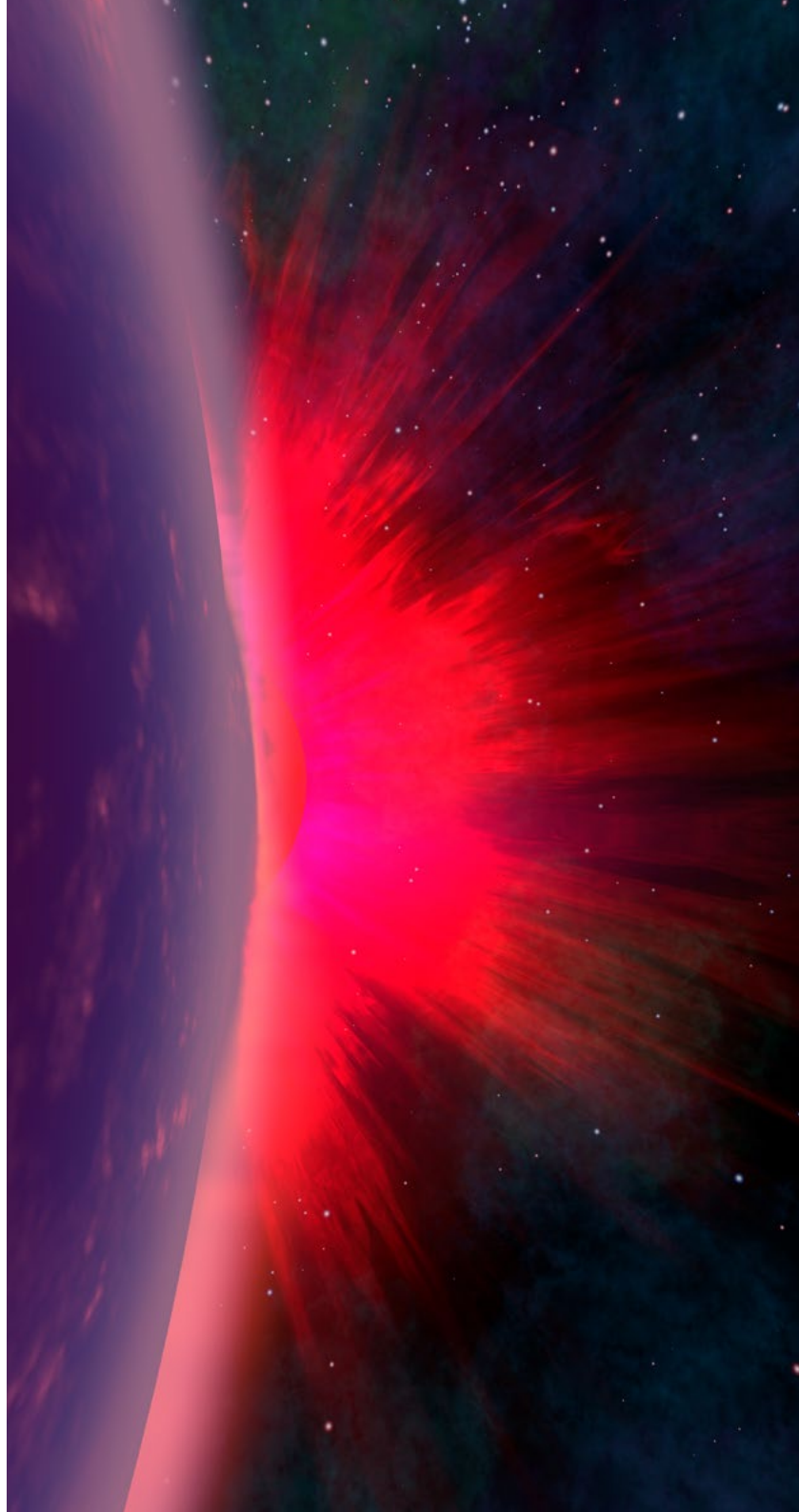
Harey → HARRIET TOOMPERE

Snaut → JAAN REKKOR

Sartorius → TAAVI TEPLENKOV

Berton → MARKUS LUIK

Gibarian → TÕNU KARK

HALASTAMATU IME OOTUS

Vastab lavastaja Elmo Nüganen.

Stanislaw Lemi romaani tegevus toimub millalgi tulevikus, kaugel planeedil nimega Solaris, kus Maalt tulnud teadlased kohtuvad kummaliste nähtustega. Esmapilgul võiks öelda, et see on väga ebatüüpiline teatrimaterjal.

Kontekst, kuhu autor Lem oma tegelased paneb, on tõesti orbitaaljaam kuskil kosmose avarustes, aga tema põhifookus on inimene – ta uurib eelkõige inimest ja tema sees toimuvat. Kohtudes täiesti teistlaadi eluvormiga muutuvad paljud inimese omadused, arusaamad ja mõttemustrid nähtavaks. Nad ei ole enam iseenesestmõistetavad, ainumõeldavad. Kui me kohtume „võõraga“, siis näeme ka ennast justkui kõrvalt ja avaneb pilk enda sisekosmosesse.

Tsiteerides meie lavastuse teksti: „Me suundume kosmosesse kõigeiks ettevalmistatult: üksilduseks, võitluseks, kannatusteks ja surmaks. Me ei räägi sellest, aga me arvame, et oleme erilised, sest oleme väljavalitud. Aga tegelikult saabusime siia sellistena, nagu me oleme...“

See on kõige ehedam nii-öelda endasse vaatamise lugu. Tekib küsimus, kas me inimesena või inimkonnana tervikuna oleme üldse valmis kohtuma teistsugusega.

Need hetked inimkonna ajaloos, kus on toimunud kohtumised teistsugusega, on üldjuhul üsna veriselt lõppenud.

Ma mõtlen, et iga inimene oma peas arvab, et tema suudab ja soovib õppida teistelt inimestelt, rahvustelt, rassidelt, tsivilisatsioonidelt, mis neil on väärtuslikku, ning jagada neile seda, mis omakorda meil on väärtuslikku. See on ka paarisuhtes nii. Kui aga veidi kriitilisemalt vaadata, siis päris nii see pole.

Millest meil kõik need arusaamatused elukaaslasega, üleaedsega, kui me oleme nii alati kõike teistsugust vastu võtma? See paneb paratamatult mõtlema, et tegelikult me otsime ikka endasarnast, endale harjumuslikku, isegi peeglit. Me ei tea, mida teistsugusega peale hakata ja see hirmutab. Suhtlemine teistsugusega eeldab, et me peame ka ise muutuma hakkama, ja enese muutmine on inimesele kõige keerulisem ülesanne.

Millal sul oli äratundmishetk, et „Solarist“ võiks lavastada?

Ma arvan, et aastat viis-kuus tagasi. Siis oli esimene kord, kui ma sellest Kristjan Suitsule rääkisin. Ja paarile näitlejale, keda kahjuks siin trupis ei ole, sest nad ei tööta Draamateatris.

Aga sinu esimene kokkupuude selle materjaliga – kas lugesid enne Lemi romaani või vaatasid Tarkovski filmi?

Esimesena nägin ikka Tarkovski filmi. Lemi nime teadsin, kuid „Solarist“ lugenud polnud. Mulle meeldis see film, meeldib siiani. Pärast romaani lugemist ütlesin aga, et Lem ise ei räägi päris sellest, millest räägib film. On ju teada, et nad läksid Tarkovskiga omavahel raksugi.

Tarkovski oli siis noor, mõned väga edukad filmid juba teinud. Lem kui Ida-Euroopa kuulsaim ulmekirjanik kutsuti Moskvasse lugejatega kohtuma.

Selle raames korraldaski üks filmiprodutsent, Tarkovski sõber, meeste kohtumise. Tarkovski oli juba alustanud tööd „Solarise” stsenaariumi kallal ja tahtis väga Lemiga rääkida. Too produtsent on hiljem öelnud, et juba esimesest hetkest oli aru saada, et sellest vestlusest ei tule midagi välja. Probleem oli selles, et Tarkovski hakkas kohe rääkima oma geniaalsest stsenaariumist ja nendest stseenidest, mille ta kuulsa kirjaniku teosele ise juurde oli kirjutanud, ja soovis muidugi Lemi käest kiitust. Seda ta ei saanud. Lem lubas teha nii nagu Tarkovski tahtis, aga ei soovinud ise selle filmiga midagi tegemist teha. Lem ütleski, et tema kirjutab oma teose täiesti teisest asjast kui see, millest kõneleb Tarkovski film. Lem vaatas filmi väidetavalt ära alles paar aastat peale esilinastust, siis, kui see jõudis Poola televisiooni. Ja siis suutis ka vaadata ainult esimese poole.

8 **Milles Lemi etteheide Tarkovskile täpsemalt seisnes?**

Ta on ise seda hiljem intervjuudes kommenteerinud. Seal on kaks momenti. Tema esimene etteheide oli see, et Tarkovski võttis tema loo ja tegi sellest „Kuritöö ja karistuse”. Kris Kelvin on nagu Raskolnikov, kes õigeusu kaanonite kohaselt kahetseb oma pärispattu. Pärast kohtumist millegi suuremaga tuleb ta kosmosest tagasi, langeb „isa” ette põlvili maha ja palub kõigi pattude eest andeks. Ta on jõudnud mõistmisele, et pole mõtet toppida oma nina mingitesse kõrgematesse sfääridesse, vaid tuleks ikka esmalt oma rohtaeda korras hoida. Kahtlemata võib „Solarise” lugu ka niimoodi käsitleda. Aga mulle tundub, eriti kui vaadata Lemi teose lõppu, on Tarkovski versiooni moraal risti vastupidine Lemi omale.

Siit tulebki teine moment, mis Lemi häiris. Poola

keeles ehk originaalis on Solarise planeet naissoost. See oli Lemile väga oluline. Vene keelde tõlgiti see aga nii, et ta oli meessoost. See võib tunduda justkui väikese detailina, aga ometi on siin oluline vahe. Lemi versioonis võib kahe planeedi, Maa ja Solarise kontaktist sündida midagi uut. Solarise planeet kui naisalge loob kogu aeg uusi eluvorme, eriti siis, kui tal on kokkupuude millegi uuega. Ta on valmis sünnitama uut elu. Kohtumisel Maalt tulnud esindajatega on tohutu potentsiaal. Küsimus on, kas seda osatakse või soovitakse näha.

Minu arvates kutsub Lemi romaan üles looma neid uusi kontakte, et saaks sündida midagi veel suuremat. Ja et me ei loobuks sellest püüdlusest isegi siis, kui kontakt esimese korraga ei õnnestu. Lemi versioonis tema peategelane Kris Kelvin ei naase Maale, vaid jääb Solarise planeedile. Romaani viimane lause on minu arvates väga kõnekas: „Ma uskusin kindlalt, et halastamatute imede aeg pole veel möödud.” Ta jäi sinna millegi uue ootuses. Lem lõpetab oma teose väga lootusrikkalt. Et meil võiks olla julgust mingiks uueks arenguks, uueks kokkupuuteks.

Isegi kui see ime on „halastamatu”?

Mina tõlgendaks seda nii, et näiteks – inimese sünd on kahtlemata ime. Kuid inimene sureb ka paratamatult ära. Teinekord väga vara. Ja see on halastamatu. Ime ei ole ainult plussmärgiline nähtus. Tihtipeale on seal mõlemad pooled koos. Kas me peaks seetõttu imedest loobuma, neid vältima, võib olla isegi nende vastu võitlema? See on ju lõputu imede jada, et planeedil Maa on tekkinud elu ja et see on arenenud selliselt, et me saame nüüd istuda siin laua taga ja arutleda teatriteemadel. Selle protsessi käigus on juhtunud

väga palju halastamatut, ometi ei muuda see imet olematuks.

Kui sa oled romaane lavale toonud, siis oled need ise dramatiseerinud ja väga õnnestunult. Ma eeldan, et sulle meeldib dramatiseerida?

Meeldib, kuigi seekord oli raskem kui tavaliselt. Ei teagi, mis põhjusel. Võib-olla oli vahel pikem paus. „Surnud hinged“ [Vene Teatris 2022. aastal] oli viimane. Võib-olla ealised iseärasused. Võib-olla materjali vastupanu. Aga isegi raskuse ja keerukuse kiuste meeldis mulle seda teha.

Lavaaeg ja -ruum on palju piiratum kui romaanis. See sunnib paratamatult kasutama mingeid võtteid, mida sa varem pole teinud. Sa pead midagi uut ise välja nuputama. Sellel on oma võlu, sa võid jõuda mingisuguse huvitava lahenduseni, vormini või teemaarenduseni, milleni muidu ei jõuaks.

Nii et dramatiseerides sa paralleelselt ka lavastad?

Jah, muidugi. Nii on hea kirjutada, kui mõtled kõik juba lavareaalsusse. Kui ma kirjutamise hetkel teaksin ka täpset lavakujundust, siis oleks veelgi lihtsam. Kas see ka tulemuslikum on, seda ma ei tea, sest jällegi – kui keset lavastusprotsessi lisandub kujundus, osutab see teatavat vastupanu, ja sellest saab sündida midagi uut, mille peale varem poleks tulnud. Selle pärast ongi kõige keerulisem lavastada tühjal laval – seal ei ole midagi, mis vastupanu osutaks: ainult tühjus ja sinu enda piiratud kujutlusvõime.

Sul on meeskonnas kostüümikunstnik Kristīne Pasternaka ja valguskunstnik Oskars Pauliņš Lätist.

Tutvusin nendega Andris Freibergsi ja Adolf Šapiro kaudu. Mulle tundub, et kui teisest kultuuriruumist inimesi kaasata, toob see kaasa veel ühe põneva uue nurga, veidi teise vaatepunkti. Isegi kui kolleeg on nii lähedalt nagu Lätist, on tema kogemus, kool ja kultuurikontekst veidi teine, harjumused veidi teised, ja see alati rikastab. Eriti praegu, kus koroonast alates on maailm aina enam sulgunud. Nii lavastajad, näitlejad kui ka kõik teised liiguvad vähem. Välismaal enda proovile panek on tegelikult kõigile osapooltele kasulik. Tekib paratamatult võrdlus, teatav peegeldus, et kus me ise oma harjumustega asume. See paneb pingutama.

Tundub, et sa oled oma tegemistega faasis, kus sulle meeldib võtta vastu uusi väljakutseid ja teha midagi, mida sa varem pole teinud. Sa oled lavastanud oopereid, tegelesid pikalt „Apteeker Melchiori“ filmidega, „Solaris“ asetuks justkui samasse ritta.

Ma saan aru, mis sa mõtled, ja täpselt nii ongi. Arvan, et see on midagi, mida me kunstnikena peamegi tegema – peame ennast panema olukordadesse, kus me ei ole veel varem olnud, katsetama midagi uut.

Toome metafooriks seenelkäimise. Kui inimene läheb elus esimest korda seenele, siis teda veab sinna mingi tung ja uudishimu, ta ei oska isegi karta, et miski võiks valesti minna. Aga kui sa juba kolmekümnendat korda lähed, siis sa juba tead, mis sind ees ootab. See on turvaline, aga tekib küsimus, miks ma teen midagi, mida ma olen juba teinud. See on see teatav keskeakriisi moment. Muidugi võib seada endale ekstreemse ülesande: minna südatalvel suverieetes metsa ja tulla tagasi korvitäie seentega. Aga kui see tehtud – kuhu edasi?

Ma ei ole kunagi varem midagi sellist lavastanud

nagu „Solaris“. Ma ei tea, kuidas see täpselt käib või kuidas see saalis mõjuma hakkab. Pean ütleva, et see on üsna ebamugav koht, kuhu end inimesena panna, risk on suur, ja minu eas sa juba tajud neid riske, aga võita on palju rohkem kui kaotada.

See kõik kõlab kokku Lemi tekstiga – kohtumine „võõraga“, millest võib sündida midagi uut, mingi uus „halastamatu ime“?

Ongi kokkuvõtte olemas.

● Mehis Pihla

12

STANISŁAW LEM – ULMEKLASSIK, KELLE TEOSSED KEELDUVAD VANANEMAST

Lem on Eesti publikule hästi tuttav – mitu teost on eesti keelde tõlgitud, 1978. a valmis Tallinnfilmis film „Navigaator Pirx“ (režissöör Marek Piestrak, helilooja Arvo Pärt), vene režissööri Andrei Tarkovski filmis „Solaris“ (1972) mängis ühte peaosa näitleja Jüri Järvet. „Solarise“ romaani ainetel valmis 2014. aastal Von Krahli teatri lavastus „Solarise needus“ (esietendus Noblessneri jahisadamas 7. juunil, lavastaja Marianne Körver, dramaturg Taavi Eelmaa). Eesti Ulmeühing ja Haapsalu Õudusfilmide Festival annavad alates 2021. aastast välja parima teadusulmefilmi auhinda Navigaator Pirx.

Stanisław Lemi 100. sünniaastapäeva eel vestlesid tema loomingust Postimehe toimetaja Alvar Loog ja Tartu Ülikooli kirjandusteadlane, ulmekirjanduse uurija Jaak Tomberg (Postimees, 10. september 2021). Allpool on intervjuu (osaliselt) taasavaldatud.

Alvar Loog: Jaak Tomberg, kuivõrd on Stanisław Lemi teosed tema 100. sünniaastapäeval veel aja- ja asjakohased?

Jaak Tomberg: Ühtpidi on muidugi selge, et iga ulmeteos on alati sügavalt sängitatud sellesse aega, milles see on kirjutatud. Iga kujutletud tu-

13

levik on nii või teisiti märk hetkest, mil seda kujutletakse. Kuid ulmeteose mõjujõud ei sõltu selles esitatud teaduse vastavusest meie maailma teadusega. Olulisem on seesmine süsteemsus, millega ulmemaailma kirjeldatakse. Ulmekirjanduslik teadus on alati mingil määral väljamõeldud teadus. Lem oskas seda väga huvitavalt ja väga süsteemselt välja mõelda ning see tõstis tema loomingu ühe kindla ajahetke horisondist kõrgemale.

Lem oli keeleliselt väga leidlik. Teadusulmes pole seda leidlikkust mingis mõttes lihtne ellu viia. Teadusulme tahab meid veenda kirjeldatud maailma realistlikkuses ja ekstravagantsed keelelised katsetused tuleb sellele veenmistööle sageli ohvriks tuua. Kuid ulme hiilgab vähemalt ühes poeetilises valdkonnas – selleks on sõnaleiutised. Uutel ja teistsugustel asjadel peavad olema uued nimed ja Lem oskas neid nimesid võib-olla kõige paremini välja mõelda. Alates „Robotite muinastuttude“ elektrüütlitest kuni erinevate keerukate väljamõeldud teadusterminoloogiliste süsteemideni „Solarises“.

Lisaks sellele haakub Lemi parimate teoste lauseline intensiivsus meie kaasaja elu intensiivsusega. Selle kõige toel pole tema romaanides tähenduslikul kohal mitte niivõrd teaduslik-tehniline kihistus või seikluslik sisu, vaid hoopis filosoofilisem ja metafüüsilisem plaan ja esteetiline toime, mis ei ole seni lasknud neil teostel vananeda.

Loog: Kuidas paigutub Lem klassikalise ulmekirjanduse üldisele foonile?

Tomberg: Teadusulme on tehniliselt küllastunud ühiskondade kirjandus. See pakub meile olemasolevast lahknevat, tulevikulist, paralleelset, alternatiivajaloolist maailma. Võtkem tulevik: ühelt

poolt spekulereib teadusulme mängulisel, ratsionaal-loogilisel vms moel sellega seotud võimaluste üle. Kuid teisalt võtab ta lugejad sinna tulevikku kaasa. Sealt saavad nad heita kriitilise pilgu omaenese olevikulisele kaasajale. Teadusulme üks voorusi on vahemaa, mida ta oleviku suhtes pakub – hea ulmeteos teeb meie pilgu värskeks.

Lem oli ühtepidi väga žanriteadlik ja žanritruu teadusulmekirjanik. Kõik tema teosed on oma-moodi mõtisklused valitseva teadusliku maailmavaate ja sel põhineva elustiili kohta. Ta oli suur meister neid protsesse ilukirjanduslikus vormis peegeldama ning mõtestama. Need mõtestused ulatusid kohati täiesti metafüüsilistesse sügavustesse.

Kui enamik angloameerika ulmekirjanduse kuldajastu autoritest olid siiralt ja optimistlikult teaduseusku ning püsisid entusiastlikult veendumusel, et teadus ja tehnika suudavad oma arengu käigus lahendada kõik inimese ees seisvad probleemid, siis Lem oli idaeurooplasena selle suutlikkuse suhtes oluliselt skeptilisemal ja kriitilisemal positsioonil.

„Solarises“ näitab ta lugejaile teadlaste aastakümnete pikkust tööd tundmatu planeedi tundmaõppimisel, mis pole teaduslikus liinis andnud mingeid tähenduslikke tulemusi. Kontakt võõraga, mis on oma erinevates vormides üks teadusulme keskseid motiive ja teemasid, saab paljudes Lemi teostes raamiks mõtisklustele inimeseks olemise ning inimliku tunnetusvõime ulatuse ja piiratuse üle.

Loog: Mulle on jäänud ühtlasi mulje, et oma teatud teostes, iseäranis läbinisti pessimistliku autorihoiakuga romaanides nagu „Eeden“, „Solaris“ ja „Fiasko“, räägib Lem mitte üksnes sedasorti

kontaktide tehnilisest võimatusest, vaid ühtlasi ja eelkõige ka nende sisulisest mõttetusest.

Tomberg: Ma ei tea, kas ma selle väitega nii kaugel läheks. Sest siin tekib kohe küsimus: miks ta sedavõrd järjekindlalt neid küsimusi ikkagi eritleda ja lahata püüdis? Miks lahata seda mõttetust niivõrd mitmekesisel moel? Pessimist oli ta kohe kindlasti, kuid võõra-küsimuses pidi tema jaoks nii ühiskondlikul kui ka metafüüsilisel tasandil olema midagi määravat. Midagi, millele pole lõplikku vastust, kuid mille järele tuleb pidevalt ja järjekindlalt küsida.

Loog: Lemi positsioon tehnokraatliku progressi kriitikuna on minu jaoks otsapidi seotud tema arusaamisega metafüüsikast. Selles liinis tundub Lem mulle olevat klassikaline kantiaan, kelle jaoks on kõik võõrad (aga tegelikult ka „tuttavad“) eluvormid määratud inimesele tema tunnetusvõime ületamatu piiratuse tõttu jääma „asjaks iseeneses“. Iseäranis hästi tuleb see välja „Solarises“, kus ta räägib läbi ühe tegelase suu irooniliselt Püha Kontakti rüütlistest ning kosmosekolonialismist kui tuleviku teoloogiast. Sellega naeruväärustab ta inimese katseid transtsendentsi tungida. Ühtepidi on oma tunnetus- ja mõistmisvõime piiratust trotsiv faustlik vaim oma palavikulises otsingulisuses uhke asi, kuid teisalt on selles kõiges midagi tragikoomilist, absurdset ning isegi barbaarset. Või mis?

Tomberg: Ma ei ole kindel, kas selliste hoiakute esitamine oli kunagi tema romaanide algne lähtealus, kuid läbi paljude teoste neid teemasid eritledes jõuab ta alati lõpuks sinna välja. „Solarises“ ütleb üks tegelastest: „Me ei vaja teisi maailmu. Vajame peegleid.“ Teisisõnu, miks me arvame,

et saame minna looma kontakti teiste olemisvormidega ja/või teiste tsivilisatsioonidega, kui meil puudub piisav arusaam sellestki, kes me ise siinmas oleme? Minu silmis on selles tsitaadis olemas teadusulme määratlus, või vähemalt tema toime kirjeldus. Mida muud siis ulme teeb kui seda, et leiutab uue maailma ning pakub meile seeläbi peeglit?

Loog: Aga tal on ka teoseid, mille autorihoiak on nendes küsimustes (vähemalt pealtnäha) natuke ambivalentsem. Nagu näiteks „Tagasitulek tähtede juurest“, milles esitatud tehnoloogilist tulevikunägemust võib lugeja sõltuvalt oma loomumomadustest ja tõekspidamisest tõlgendada nii utopia kui ka düstoopiana. Antud teoses on küsimus selles, kas teaduse võimet inimloomust näiliselt paremaks ja tsiviliseeritumaks muuta peaks tervitama või mitte. Kompromissitud patsifistid oleksid ilmselt valmis kõhklusteta heaks kiitma Lemi kirjeldatud maailma, kus vägivald on teadusliku sekkumise tulemusel inimesele võimatu juba üksnes psüühilistel põhjustel; kus kastreeritud loomus ennetab oma automatiseeritud valikutes moraalseid dilemmasid.

Tomberg: Jah, Lem on meister sedasorti ambivalentsete tulevikuvisionide loomises – see, mis tundub ühtele töötatud maana, näib teistele maa-pealse põrguna. Ta oli õigete küsimuste püstitaja, mitte õigete vastuste andja. Samas ei tohiks Lemi tehnoloogilist pessimismi üle rõhutada. Sest tema loomingus on rikkalikult esindatud ka avastavam, seikluslikum ja mängulisem pool. Seda pakuvad näiteks nii kosmoserändur Ijon Tichy lood, mis tõlgiti eesti keelde juba 1960. aastatel, kui ka alles tänavu [intervjuu toimumise aastal 2021] meie

lugejateni jõudnud „Robotite muinasjutud“. Viimastes sisustab Lem muinasjutu vormi väga huvitaval ja kummastaval moel teadusulmega. Neis lugudes on väga palju eksperimentaalset ja mängulist vaimu. Mis annab alust väita, et tema sees peitus justkui vähemalt kaks ulmekirjanikku: ühelt poolt tõsine, kriitiline ja metafüüsiline, teiselt poolt humoorikas, otsinguline ja mänguline.

Loog: Seni eesti keelde tõlgitud teoste põhjal võime ühtlasi rääkida Lemist kui ulmekirjanikust, kes kirjutas vähemalt kolmele vanusegrupile: „Robotite muinasjutud“ on sobiv lektüür lastele, Ijon Tichy lood noortele ning ülejäänud täiskasvanutele. Viimastest on „Eeden“ ja „Solaris“ omakorda lektüür nõudlikumale maitsele, kuna tegu pole mitte niivõrd kangelasliku seiklusulme, vaid filosoofilise ulmema, mille paatos on selgelt aheroiline.

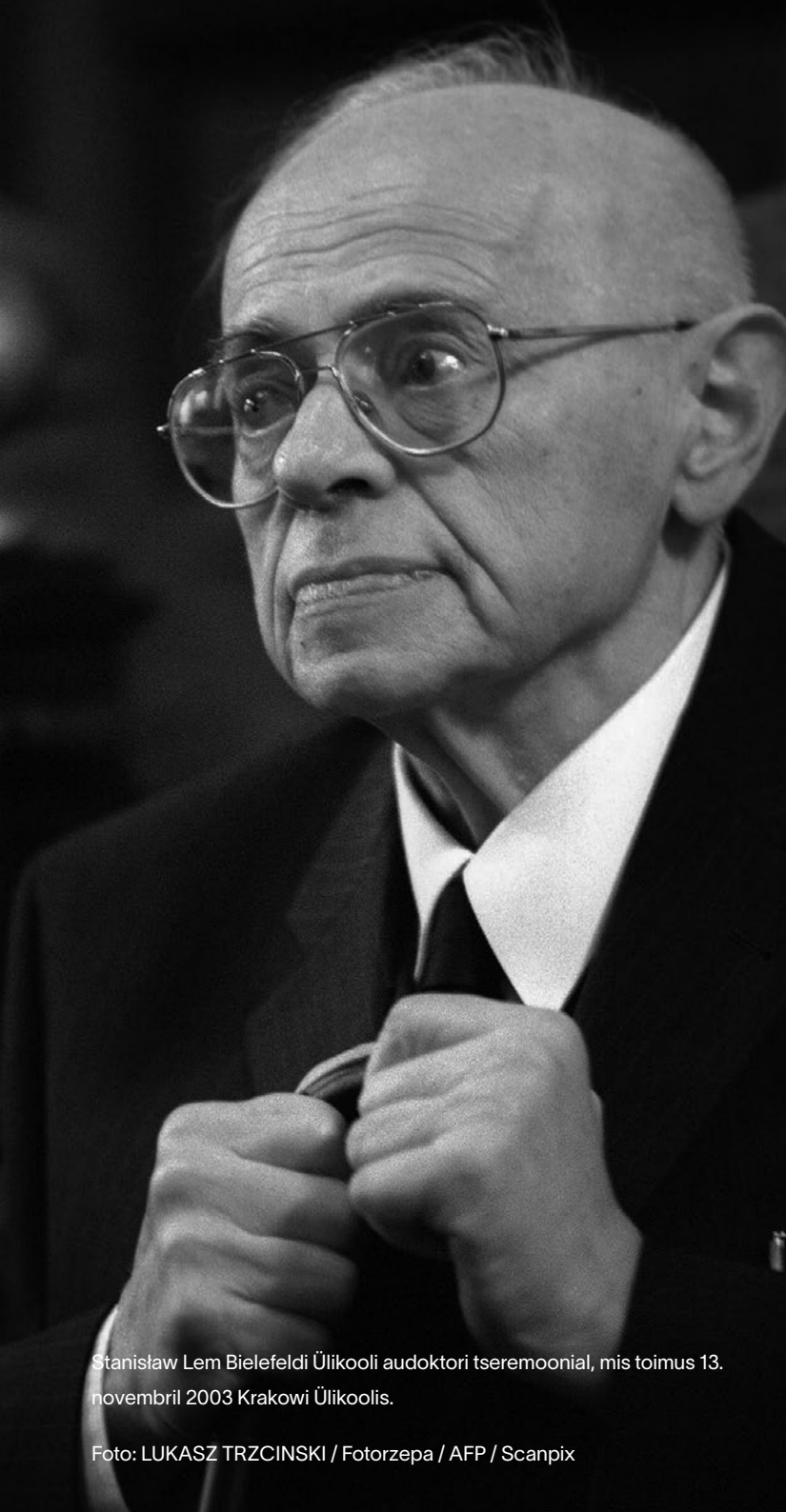
Tomberg: Lem oli totaalne ulmekirjanik nii selles mõttes, et kirjutas kõigile vanusegruppidele, kui ka selle poolest, et kirjutas väga erinevates žanrites: romaanid, lühilood, isegi teadusulmelise sisuga sonetid. Ta katab ära kogu diapasooni. Ühtlasi tegeles ta täiesti tõsimeelselt futuroloogiaga – ta püüdis lineaarselt ja loogilis-ratsionaalselt tuletada tulevikku.

Stanisław Lemi teosed eesti keeles:

- „Ijon Tichy kosmoserändude päevikud“ (1962, 2003, tõlkinud Olev Jõgi)
- „Ijon Tichy mälestused“ (1967, 2003, tõlkinud Jaan Kaplinski)
- „Tagasitulek tähtede juurest“ (1976, tõlkinud Gunnar Kaarend)
- „Eeden“ (1989, tõlkinud Aarne Puu)
- „Solaris“ (1989, 2005, tõlkinud Aarne Puu)
- „Robotite muinasjutud“ (2021, tõlkinud Hendrik Lindepuu)

Stanisław Lemi loomingut ja lähemalt „Solarist“ on Jaak Tomberg põhjalikult käsitlenud oma raamatus „Kuidas täita soovi“ (2023).

LEM JA „SOLARIS“

Aarne Puu, „Solarise“ tõlkija

„Homsest kirjutamine on minu ainus oskus,“ on Stanisław Lem öelnud ühes usutluses enda kohta.

Stanisław Lem tuli kirjandusse 1946. aastal lühiromaaniga „Inimene Marsilt“ ning järgnenud kuuekümne aasta jooksul lisandus sellele 14 romaani, kümmekond näidendit ja kirjaniku hilisema loomeperioodi esseistika. Lemi tuntumad teosed on „Eeden“ (1959), maailmakuulsuse saavutanud „Solaris“ (1961), „Tagasitulek tähtede juurest“ (1961), „Küberiaad“ (1965), jutustustekogud „Ijon Tichy kosmoserändude päevikud“ (1962) ja „Ijon Tichy mälestused“ (1967).

Lemi futuroloogilis-filosoofilisest ja kirjanduskriitilisest loomest peab kindlasti mainima „Summa technologiae“ (1964), „Fantastika ja futuroloogia“ (1970), romaane „Mask“ (1976) ja „Fiasko“ (1987). Siiski on üsna raske tema teostes täpselt määratleda filosoofiliste traktaatide ja puht ilukirjanduse vahelist piiri.

Stanisław Lemi loomingut seostatakse eelkõige ulmega, kuid tuleb meeles pidada, et see fantastiline kirjanik – *nomen est omen* – oli ka filosoof, futuroloog, esseist ja kirjanduskriitik (slaavi nimi Stanislav tähendab 'keegi, kes pälvib au ja kuulsuse'). Ta on kõige tõlgitum poola autor (tema raamatuid on ümber pandud enam kui 49 keelde, kogutiraažiga üle 40 miljoni eksemplari). 20. sajandil oli ta väljaspool ingliskeelset kultuuriruumi vendade Strugatskite kõrval kindlasti üks tuntuimaid ja loetavamaid ulmekirjanikke. Oma teostes

puudutas ta teemasid, nagu inimloomus, ja seda eriti teaduse ja tehnika arengu valguses, arukate olendite suhtlusvõimalused universumis ja inimese koht selles.

Lemi kirjandusliku pärandi atraktiivsus tuleneb eelkõige *science fiction*i kui populaarse kirjandusžanri ühendamisest filosoofilise ja teadusliku mõtisklusega ning läbinägelike sotsiaalsete analüüside tõhusast lõimimisest atraktiivsesse süžeesse. Märkimisväärne on ka teaduslike detailide esitamine tema loodud kirjanduslikes visioonides, meisterlik keelekasutus ja teostes kujutatud tegelased, kes seisavad sageli tõsiste moraalsete valikute ees. Lemi loomingut võib käsitleda tervikuna kui katset korraldada maailma kirjanduslikult võimalikult üldises filosoofilises mõttes ja kirjeldada selle edasisi arenguväljavaateid. Põhiteemana tuleb esile tõsta inimese vastutust tuleviku ees, kusjuures tekkivaid filosoofilisi, sotsiaalseid ja eetilisi valikuid on Lemi esitanud oma teostes psühholoogilise tõepärasuse ja suure meisterlikkusega.

Keset ööd äratas mind valgus. Ma kergitasin end küünarnukile, varjates teise käega silmi. Harey istus linasse mähkunult voodijalutsis, kössis, juuksed näol. Ta ölad vappusid. Harey nuttis hääletult.

„Harey!”

Ta tõmbus veel rohkem kössi.

„Mis sul viga on? Harey...”

See stseen Andrei Tarkovski filmist „Solaris” (1972), Jüri Järveti Snaut ja Natalja Bondartšuk, kes kehastas Harey’d, meenusid mulle kohe, kui kirjastus Eesti Raamat tegi mulle ettepaneku tõlkida Lemi teosed „Solaris” ja „Eeden”. Ja ehkki ma pole kunagi olnud suur ulmekirjanduse fänn ja

ettepanek tuli tookord pisut ootamatult, kehtib elus üks hea reegel, et „ära iial ütle iial”, ja võtsingi tellimuse vastu... Nii ilmuski tõlkeraamat „Solaris. Eeden” 1989. aastal Eesti Raamatu „Põneviku” sarjas.

Mulle meenub minu kohtumine Lemiga. Ajad olid siis keerulised, võiks öelda, et isegi tormilised, ja seepärast palus Eesti Raamatu toimetuse juhataja Andres Jaaksoo, et ma viiksin autorile „Solarise. Eedeni” tõlkeeksemplarid – elasime ju samas linnas ning nii on kindlam ja kiirem. Aga kohe ma seda palvet täita ei saanud, sest autor elas sel ajal hoopis Viinis. Õnneks tuli ta siiski varsti jälle Krakovisse tagasi ja ma sain autorieksemplaride üleandmise kokku leppida. Nii ma siis sattusingi ühel kaunil sügispäeval Lemi tagasihoidliku ühepereelamu värava taha. Majaperemes tuli ise avama ning juhatas mind oma ruumikasse kabinetti. Andsin raamatud autorile üle, ta kiitis Andres Tali kaanekujundust ja illustratsioone ning oli väga imestunud, et Eestis on nii suured tiraažid („Solaris. Eeden” ilmus 50 000 eksemplaris). Pärast vestlesime poliitikast, natuke kirjandusest, kuid kõige rohkem rääkisime elust...

Stanisław Lemi sajanda sünniaastapäeva tähistamiseks kuulutati Poolas 2021. aasta Lemi aastaks

Poola ulmekirjanik Stanisław Lem sündis 12. septembril 1921. aastal enne Teist maailmasõda Poolale kuulunud Lvovis ja suri 27. märtsil 2006. aastal Krakovis.

UNIVERSUMI TÄPPISHÄÄLESTUS

Laurits Leedjärv

Pea viiskümmend aastat on räägitud kosmoloogilisest antroopsusprintsibist, mille esimesena sõnastas kosmoloog Brandon Carter: füüsika fundamentaalkonstandid ja vastasmõjude suhtelised tugevused peavad olema kooskõlas asjaoluga, et Universumis leidub mõistusega vaatleja. Ühelt poolt on see triviaalne tõdemus, teistsuguses Universumis ju poleks kedagi selliseid väiteid välja mõtlema ja ütlemas. Teiselt poolt võib see juhatada looduse sügavamate saladusteni ja varjatumate seosteni. Äkki ikka on keegi või miski selle masinavärgi niimoodi käima pannud, et tekisid just sellised galaktikad, tähed ja planeedid, mis lubasid vähemalt ühel viimastest liigirikast ja teadvusega elu. Jällegi, kui näiteks aatomituumade osakeste vahelised jõud oleksid protsendikese võrra praegusest erinevad, ei oleks meil Päikese-taolisi tähti ega nende ümber tiirlevaid planeete...

Tõenäosusteoorial läheb raskeks põhjendada kõiki neid imetabaseid kokkusattumusi ja täppishäälestusi. Paljud füüsikud ja kosmoloogid armastavad multiversumi teooriaid, mis lubavad peaaegu lõpmata hulga universumite olemasolu, igaüks isesuguste füüsikakonstantidega ja võib-olla ka -seadustega. Küll siis leidub nende hulgas ka selline, mis sobib täpselt kahejalgse ja ühepäise inimliigi jaoks. Aga kas see ei ole lihtsalt küsimuse edasilükkamine – miks ikkagi peaks

just selline universum olemas olema?

Tänapäeva loodusteadus näib kartvat sihipärast, teleoloogilist seletust. Aga mis oleks, kui mõeldagi Universumist nii, et Looja on selle temale teadaolevate seaduste järgi just niimoodi käima pannud, et seda hakkab vaatlema ja mõtestama inimmõistus. Teadlasi, kes ei usu Jumala olemasolu, ei sega see maailma uurimast. Küll aga võib see anda indu meile kõigile – mitte ainult uskliketele või uskmataatele teadlastele – ikka ja jälle mõelda, milline imeline koht Universumis on planeet Maa. Ja seda siis ka kohaselt hoida.

Universum ei pruugi olla nii lihtne, et saame teda lahutada teaduse, religiooni, kunsti, filosoofia ja muude inimlike käsitluste objektideks. Tuleks püüda terviklikuma vaate poole. Filosoof Erril Harris on raamatus „Universum ja inimene“ (1991, eesti keeles 2015) arendanud holistlikku maailmavaadet: Universum on tervik ja lõpule viidud siis, kui seal leidub vaatleja ehk inimteadvus. Kuid lõplikult täiuslik saab olla vaid universum, mis universaalse korra printsibina sisaldab Jumalat – Jumalat, kes ei ole lihtsalt Universumi käivitaja, vaid kõikjale ulatuv vaim.

Valik on teie: kas olla üliväikeste tõenäosuste juhulik produkt lõpmatus multiversumis või sihipärast loodud teadlik vaatleja Universumis. Mina valiksin teise variandi.

Katkend artiklist „Oleme vaatlejad Universumis“, Postimees, 23. detsember 2019

Laurits Leedjärv on astrofüüsik, Tartu Ülikooli Tartu observatooriumi kaksiktähtede kaasprofessor.

lavastusala juhataja Mikk Lagemaa
pealavameister Oskar Irve
lavameistrid Martin Sakur, Joosep Pihl, Märt Päev,
Villi Vernik
valgusala juhataja Priidu Adlas
valgusmeistrid Triin Suvi, Sten-Erik Remmel
heli- ja videoala juhataja Tauno Makke
helimeister Tanel Paliale
videomeister Ann Einberg
grimmiala juhataja Siiri Lauri
grimeerijad Marit Pruul, Kristel Kärner, Reet Laur,
Lore Söerunurk
kostüümiala juhataja Piret Tang
õmblejad Marvi Idol, Urve Lerman, Inge Vagiström,
Jana Volke
kostüümilao hoidja Kadri Varblane
riietajad Kayre Pärnpuu, Jaanika Idvan, Annely
Pahman, Ragne Tompel, Kaja Edovald
lavastusjuht Andres Bergström
dekoratsioonide teostajad Toivo Sakk,
Juho Kokamägi, Andrus Muuga, Lea Ojam,
Taivo Mürsepp, Enna Jürine, Britt Karen Peterson
rekvisiidiala juhataja Karin Tetsmann
kavalehe koostaja Ene Paaver
plakati foto autor, plakati ja Andra Seepter
kavalehe kujundaja Anete Loviise Merilo
kunstiline juht Hendrik Toompere jr
teatrijuht Rein Oja

26

Peatoetaja

Toetajad

Partnerid

Kalevspa
hotell & veekeskus

Teatri tegevust rahastab

KULTUURIMINISTEERIUM

Teatri pileteid müüb

